

Onomatopeje u grčkom – stvar za barbare?

Nina Čengić

Odsjek za klasičnu filologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Riječi koje u jezicima svijeta oponašaju prirodne zvukove nazivamo onomatopejama. 'Zvrc, zvrc' kada netko zove ili 'krc, krc' kada nešto puca, onomatopeje su nam u materinjem jeziku dobro poznate. Znamo i da ih jednostavno i lagano stvaramo, od prilike do prilike.

No, znanost o jeziku u onomatopejama sagledava i nešto više. Jedna od glavnih – i teorijski najsnažnijih – postavki lingvistike odnosi se na jezični znak i njegovu prirodu. Jezični znak možemo pojednostavniti na pojam riječi. Ako razmatramo prirodu riječi, razmišljamo o odnosu riječi i stvari koju riječ označava. Ima li nešto u prirodi stvari što će odrediti oblik riječi? O tome su razmišljali i stari Grci, a jedan trag ostavio nam je i filozof Platon u svojem dijalogu *Kratil*. U njemu Sokrat razgovara s dvojicom filozofa, Heraklitovim učenikom Kratilom i Hermogenom, o tom jesu li slova riječi odraz prirode stvari koje riječi označavaju ili riječi imenuju stvari po dogovoru. Mnogo kasnije, na početku 20. stoljeća, pitanje je za lingvistiku riješio njezin po mnogima suvremeni utemeljitelj, Ferdinand de Saussure. Riječ i stvar koju ta riječ označava nemaju nikakve prirodne veze, njihovo se povezivanje odvija čisto proizvoljno. Drugačije rečeno, ništa u odlikama konja ne određuje oblik riječi kojom ćemo ga zvati.

Međutim, kada kažemo da su onomatopeje riječi koje oponašaju zvukove iz prirode, u određenoj mjeri zaobilazimo postavku o proizvoljnosti veze između riječi i stvari. Upravo su zato onomatopeje lingvistički zanimljive! To su riječi u kojima postoji nešto u prirodi stvari što nas navodi da odaberemo riječ određenog zvučnog oblika. Zvuk koji čujemo kada zazvoni telefon nazvat ćemo 'zvrc', kada pukne orah 'krc'. Kada čujemo psa koji laje, odabrat ćemo riječ koja zvuči 'vau, vau'.

Svaki jezik ima svoj korpus onomatopeja i, zanimljivo je, one nisu jedinstvene. Jezici prilagođavaju pretvaranje zvukova u jezične znakove ovisno o svojim fonološkim sustavima. Zato pas laje različito na različitim jezicima: na hrvatskom laje 'vau, vau', na albanskom 'ham, ham', na engleskom 'woof, woof', na nizozemskom 'blaf, blaf', a na novogrčkom 'γαβ, γαβ'.

Da su stari Grci uočili fenomen onomatopeje i o njemu pisali, ne treba nas čuditi. No, razmatranja o jeziku u staroj Grčkoj nisu bila objedinjena unutar jedne znanstvene discipline pa ćemo o jeziku čitati u raznim izvorima. Jedan takav zanimljiv izvor je Strabon, filozof, povjesničar i geograf s prijelaza iz 1. st. pr. Kr. u 1. st. Nje-

govo glavno sačuvano djelo jest spis *Geografija* (Γεωγραφικά), u kojem u sedamnaest knjiga predstavlja geografska zapažanja, začinjavajući ih podacima iz mitologije, književnosti i kulture kao i citatima i mišljenjima iz drugih grčkih izvora.

Od 11. do 16. knjige Strabon se posvećuje području Male Azije, a nas zanima što kaže u 14. knjizi, gdje govori o istočnom egejskom prostoru. Značaj toga prostora u kulturnoj i intelektualnoj povijesti stare Grčke ne smijemo zaboraviti: tu su veliki gradovi, poput Mileta, Halikarnasa, Efeza ili Smirne, a tu su ponikli i prvi grčki filozofi prirode, predsokratovci poput Tala, Anaksimena ili Anaksimandra, da spomenemo samo nekolicinu. Područje Male Azije isto je tako i prostor dodira – prijateljskih i neprijateljskih – Grka sa suštinski različitim civilizacijama i narodima, od brončanog doba do antike.

Grci su u pojmu drugoga, u razumijevanju onoga što nisu oni, vidjeli barbare. Ta je poznata riječ iz grčkoga ušla i u hrvatski i u druge jezike svijeta sa značenjem nekulturnog čovjeka koji prezire pozitivne društvene vrednote, čovjeka kojeg se u njegovu rušilačkom žaru trebamo bojati. No, za Grke su barbari izvorno bili ljudi koji su govorili stranim jezikom, ljudi čiji govor nisu mogli razumjeti. Kako je za Grke posjedovanje helenskoga jezika bio jedan od temelja pripadnosti njihovoj nacionalnoj zajednici, oni koji nisu bili dijelom te jezične cjeline, bili su govorenjem određeni kao tuđinci. Sličan odnos može se pretpostaviti i za govornike drugih jezika u kontaktu i, zaista, Herodot u svojoj *Povijesti* (2. 158) opaža kako i Egipćani one koji ne govore njima jednakim jezikom nazivaju barbarima. Egipćani zasigurno nisu koristili tu grčku riječ i Herodot je napravio grešku terminološkog poistovjećivanja, ali nama je zanimljivo da je u tom odnosu prepoznao situaciju sličnu onoj u Grčkoj.

Zanimljivije još, s aspekta onomatopeja, govori nam Strabon (14. 2. 28). On, kaže, pretpostavlja, da je riječ τὸ βάρβαρον prvi puta upotrijebljena onomatopejski, κατ' ὄνοματοποιίαν, jer su govornici nekoga jezika izgovarali riječi s teškoćom, grubo i hrapavo (τῶν δυσεκφόρων καὶ σκληρῶς καὶ τραχέως λαλούντων). Drugim riječima, u govoru tuđinaca Grci su čuli kako se oni, izgovarajući, muče. Strabon potkrepljuje svoju misao znakovitim primjerima, glagolima koji su sami onomatopejskog porijekla, a koji označavaju nekoliko različitih poremećaja u izgovoru jezika: βατταρίζειν znači 'mucati' (iz onomatopejski protumačenoga korijena βαττ-), τραυλίζειν znači 's poteškoćama izgovarati glasove r i l', a ψελλίζειν označava 'artikulirati govor poput djeteta'.

Za onomatopeje je, po Strabonu, najbitnije koristiti ih valjano, kao što je to slučaj s grčkim onomatopejskim riječima κελάρυζειν, κλαγγή ili κρότος, čije se primarno značenje vezuje uza zvukove. Kada su sve strance onomatopejski nazivali barbarima, htjelo se u određenoj mjeri i podrugljivo reći da govore nejasno i s mukom, kao da imaju neki problem u govoru. Oni govore 'bar-bar'. I to je bilo u redu, smatra Strabon, jer onomatopeja opravdava i oblik i upotrebu riječi. Dok god onomatopejsko značenje ostaje primarno, riječ 'barbar(in)' koristi se ispravno.

Malo je poznato da su onomatopejska narav i izvorno značenje grčke riječi 'bar-

bar(in)' ostavili trag u jednoj drugoj hrvatskoj riječi. Kako tumači Petar Skok, lingvist i autor velikoga hrvatskog etimološkoga rječnika, u glagolu *brbljati* i njemu bliskim riječima *frfljati* i *fufljati*, nalazi se baltičko-slavenska onomatopejska osnova koja se može povezati baš s riječju 'barbar(in)'. Ako pričamo bez veze, naši će sugovornici nesvjesno u nama prepoznati barbore i nazvati nas brbljavcima.

